

УДК 371.135

Леніна Задорожна-Княгницька, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освітнього менеджменту та педагогіки
Маріупольського державного університету

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано методологічні засади формування та розвитку комунікативної компетентності майбутнього керівника навчального закладу в умовах магістратури. Розкрито можливості навчальних дисциплін нормативного й варіативного циклу освітньо-професійної програми підготовки керівників навчальних закладів у процесі формування комунікативних умінь менеджерів освіти.

Ключові слова: комунікативна компетентність, професійне спілкування, рівні оволодіння комунікативними вміннями.

Лит. 9.

Ленина Задорожная-Княгницкая, кандидат педагогических наук,
доцент кафедры образовательного менеджмента и педагогики
Марипольского государственного университета

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ РУКОВОДИТЕЛЕЙ УЧРЕЖДЕНИЙ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье раскрыты методологические основы формирования и развития коммуникативной компетентности будущего руководителя учебного заведения в условиях магистратуры. Показаны возможности учебных дисциплин нормативного и вариативного цикла образовательно-профессиональной программы подготовки руководителей учебных заведений в процессе формирования коммуникативных умений менеджеров образования.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, профессиональное общение, уровни овладения коммуникативными умениями.

Lenina Zadorozhnyia-Knyahytska, PhD (Pedagogic)
Docent of Educational Management and Pedagogic
Mariupol State University

THE METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE FUTURE HEAD OF THE EDUCATIONAL INSTITUTIONS

In the article the methodological foundations for the formation and development of the communicative competence of the future head of the educational institution in the conditions of magistracy are developed. Facilities of the academic disciplines of standard and variability cycle of the educational and professional training program for heads of educational institutions in the process of formation of the communication skills of the manager of Education are presented.

Keywords: communicative competence, professional communication, levels of communicative abilities.

Постановка проблеми. Зміна завдань сучасної загальноосвітньої школи зумовлює вдосконалення змісту праці керівників закладів освіти. Вагомою складовою її якості виступає добре сформована комунікативна компетентність, що розуміється як вияв успішної, продуктивної управлінської діяльності. Як складова професійної майстерності керівника закладу освіти, вона є однією з провідних якостей фахівців освітньої сфери, що зумовлює їхню конкурентоздатність та професійну успішність. Отже, успіх діяльності менеджера освіти залежить насамперед від його здатності організовувати свою роботу на основі професійно виваженого, науково обґрунтованого спілкування з суб'єктами сфери взаємодії.

У зазначеному контексті комунікативні вміння керівника освітнього закладу виступають як вміння, що забезпечують ефективне здійснення мовленнєво-мислительних операцій у межах управлінського процесу та гармонізують відносини між його учасниками. Ця ідея закладена у Державному стандарті підготовки керівників навчальних закладів, у Концепції мовної освіти в Україні, відбита у чинних програмах і підручниках вищих навчальних закладів.

З огляду на зазначене вище формування та розвиток комунікативної компетентності керівника-професіонала виступає важливою умовою підвищення ефективності управлінської діяльності. Особливе місце у цьому процесі належить фаховій підготовці керівників навчальних

закладів в умовах магістратури, де можливе створення такого соціального середовища, в якому ініціюється професійний та особистісний розвиток, формується еталонна матриця мовної особистості менеджера освіти, орієнтована на виявлення деструктивних процесів та потенції керівника й підлеглих, вдосконалення комунікативних умінь менеджера освіти як таких, що забезпечують ефективне здійснення функцій керівника в межах управління діяльністю освітнього закладу [9].

Аналіз актуальних досліджень та публікацій. Проблема професійної підготовки менеджерів освіти у вищих навчальних закладах знайшли відображення в наукових розвідках В.Є. Береки (“Теоретико-методичні основи фахової підготовки магістрів з менеджменту освіти”), В.В. Діуліної (“Соціально-педагогічні умови формування морально-етичної культури майбутнього керівника у сфері управлінської діяльності”), Б.М. Жебровського (“Формування професійної готовності директора школи до управління якістю освіти”), О.В. Заяць (“Організаційно-педагогічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до управлінської діяльності”), Г.М. Кот (“Формування психологічної культури керівників загальноосвітніх шкіл”), В.Е. Луначека (“Теоретико-методологічні засади професійної підготовки керівних кадрів в умовах магістратури до управління якістю освіти”), Н.А. Ромашенко (“Підготовка майбутніх менеджерів освіти до професійної діяльності в умовах інноваційного середовища”), М.В. Фадєєвої (“Психологічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до формування позитивного іміджу освітньої організації”) та ін.

Проблеми формування професійних компетенцій керівника освітнього закладу розкривають у своїх дослідженнях В.В. Олійник (правова компетенція); Г.Ю. Кравченко, В.І. Маслов, Н.І. Лісова, А.В. Хуторський, В.А. Кривоносова (управлінська компетенція); О.І. Мармаза, О.В. Сорока (функціональна компетенція); О.І. Бондарчук (психологічна компетенція); О.В. Брюховецька (комунікативна компетенція).

Аналіз наукової літератури засвідчив недостатню увагу науковців до проблеми формування комунікативної компетентності керівника, що є важливою складовою його професійної майстерності.

Мета статті полягає в обґрунтуванні методологічних засад формування та розвитку комунікативної компетентності майбутнього керівника навчального закладу в умовах магістратури, розкритті можливостей навчальних

дисциплін нормативного й варіативного циклу освітньо-професійної програми підготовки керівників навчальних закладів у процесі формування їхніх комунікативних умінь.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спілкування у професійній діяльності керівника закладу освіти є багатофункціональним: воно виступає як засіб вирішення професійних завдань, як спосіб організації взаємин з підлеглими, колегами, як засіб передачі інформації тощо. В основі ефективного професійного спілкування, що являє собою комунікативну діяльність, лежить комплекс комунікативних умінь:

- правильно визначати мету висловлювання, чітко та коректно дотримуватися її меж;
- використовувати найбільш вагомі факти та докази для розкриття теми;
- формулювати висловлювання у суворій відповідності до мети висловлювання та особливостей адресата;
- встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між фактами та явищами, робити коректні узагальнення й висновки у межах комунікативної поведінки;
- використовувати різноманітні мовні засоби відповідно до типу та стилю висловлювання;
- будувати комунікативну взаємодію з колегами на підставі парасипативного (партнерського) управління тощо.

Складність та багатоаспектність поняття професійного спілкування обумовлює різноманітність точок зору сучасних дослідників на сутність та структуру комунікативної компетентності та комунікативної компетентності. Так, Т.І. Гончар виокремлює такі складові комунікативної компетентності: орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування; здатність ефективно взаємодіяти з професійним оточенням; адекватна орієнтація людини в самій собі та ситуації спілкування; готовність й уміння будувати контакти з людьми; внутрішні засоби регуляції комунікативних дій; знання, уміння та навички конструктивного спілкування; внутрішні ресурси, необхідні для комунікації [3].

С.В. Петрушин розглядає комунікативну компетентність як комплекс компонентів – когнітивного (орієнтованість, психологічні знання й перцептивні здібності), виконавського (уміння, навички) та емоційного (соціальні установки, досвід, система уявлень, ставлення особистості) компонентів [6, 256].

Схожі думки висловлюють С.Д. Максименко та М.М. Заброцький. Науковці розглядають комунікативну компетентність як єдність трьох компонентів – гностичного, конативного та емоційного. Гностичний компонент, як стверджують учені, містить у собі систему знань

про сутність, структуру, функції та особливості професійного спілкування; знання про стилі спілкування, загальнокультурні (фонові) знання, творче мислення. До конативного компоненту входять загальні та специфічні комунікативні уміння, культура мовлення; експресивні та перцептивно-рефлексивні вміння. Емоційний компонент включає гуманістичні установки у спілкування, готовність вступати у діалогічне спілкування з партнером; інтерес до внутрішнього світу співрозмовника, розвинуті емпатію та рефлексію; високий рівень ідентифікації з виконуваними соціальними та професійними ролями [5, 9 – 10].

У єдності комунікативних знань, комунікативних здібностей та комунікативних умінь вбачає сутність комунікативної компетентності О.В. Сидоренко. Комунікативні здібності дослідниця розглядає в двох аспектах: як природну обдарованість людини у спілкуванні та як комунікативну продуктивність. Комунікативні знання розуміються нею як знання про спілкування, його різновиди, фази, закономірності розвитку, про сутність, значення та ступінь ефективності комунікативних методів та прийомів, знання про рівень розвиненості в конкретної особистості тих чи інших комунікативних умінь [8, 65].

Для нашого дослідження значущим є висновки лінгвістів про комунікативну компетентність як можливість реалізувати комунікативні знання в різних умовах мовленнєвого спілкування з урахуванням комунікативної цілі висловлення. До її складу входять:

- 1) лінгвістична компетенція (здатність розуміти (висловлювати) велику кількість правильно побудованих речень);
- 2) вербально-когнітивна компетенція (здатність запам'ятовувати, відновлювати, актуалізувати знання, фактичні дані тощо);
- 3) вербально-комунікативна компетентність (здатність враховувати під час спілкування контекстуальну доречність висловів);
- 4) метакомпетенції (розуміння та знання понятійного апарату) (А.А. Вербицький, М.В. Ляховицький, С.І. Вишневський, М.В. Попович).

Отже, поняття комунікативної компетентності охоплює собою комплекс знань, умінь та навичок. Найбільш ефективно комунікативна компетентність виявляється у вирішенні професійних завдань, коли встановлюється зв'язок між знаннями, вміннями та конкретною професійною ситуацією, що конкретизує комунікативну компетентність як системну єдність трьох компонентів — пізнавального, особистісного й практичного. Такий багатоаспектний розгляд проблеми комунікативної

компетенції керівника освітнього закладу, що обумовлює розробку ефективних технологій її формування та розвитку, має базуватися на комплексі методологічних положень. Найбільш значущими з них, згідно з дослідженнями сучасних та зарубіжних науковців, виступають наступні:

- про визначну роль спілкування для поступального руху особистості, яка формується і розвивається, діючи та взаємодіючи з іншими людьми (В.М. Мясіщев, Г.С. Костюк);
- про існування, поряд з когнітивною та регулятивною функціями психіки ще й комунікативної (Б.Ф. Ломов);
- концепція про діяльнісне розуміння процесу спілкування (О.М. Леонтьєв);
- концептуальне положення про особистість як діяльнісного суб'єкта, який керується в діяльності та спілкуванні "власними усвідомленими цілями і мотивами" та "генетико-модельюючий підхід до її вивчення" (С.Д. Максименко);
- положення про мотиваційну детермінованість розгортання комунікативної активності (С.Л. Рубінштейн, М.І. Лісіна);
- положення про етичний аспект спілкування, що виявляється у ставленні особистості до інших людей, гуманній комунікативній стратегії (К.А. Абульханова-Славська, Г.О. Бал, О.О. Бодальов).

Окрім того, в обґрунтуванні сутності та значення формування й розвитку комунікативної компетентності керівника закладу освіти слід враховувати базові положення когнітивної семантики та концептуальні ідеї синергетики, що є визначальними для розуміння дискурсивних умінь як складової комунікативної компетентності. В їхніх межах комунікація розглядається як мовленнєвий простір, локалізація якого визначається конкретною сферою комунікації, зокрема — професійним середовищем, у межах якого вирізняються окремі дискурсивні модули.

Спосіб комунікації керівника формується на підставі усвідомлення професійно-практичної спрямованості управлінської діяльності, необхідності самовираження учасників управлінського циклу, співпраці та співтворчості; закріплюється шляхом практичної участі магістра у розв'язанні професійних завдань, пов'язаних з організацією комунікативної взаємодії, що обумовлює необхідність формування комунікативних умінь менеджерів освіти на різних рівнях.

Макрорівень передбачає усвідомлення майбутніми керівниками освітнього закладу себе як носія статусно-орієнтованого інституційного мовлення та реалізується через оволодіння ними основами ораторського мистецтва засобами виступів на семінарських заняттях з навчальних

курсів “Українська мова (науки, аналітичної форми управління)”, “Іноземна мова ділового спрямування”, “Філософія освіти”, “Соціологія управління”, “Історія управління освітою в Україні та регіоні”, “Регіональні проблеми управління освітою”; у межах участі в наукових семінарах, “круглих столах”, науково-практичних конференціях тощо. Така участь забезпечує оволодіння магістрами базовими поняттями: дискурсивними (“модус (дискурсу)”, “дискурсна формація” (М. Фуко), “порядок дискурсу” (Н. Фейєрклоу), “регістр (дискурсу)” тощо) та комунікативними (“професійна комунікація”, “діалог”, “комунікативні поведінка”, “бар’єр спілкування” тощо).

Базовими диференційними ознаками сформованості комунікативних умінь майбутніх менеджерів освіти на мезорівні є усвідомлення ними головних рис комунікативної взаємодії з підлеглими, якими є:

- діалогічність (відкритість поведінки керівника, його готовність до спілкування “на рівних”, до сприйняття позиції, судження, думки колег, здатність викликати відгук на власні висловлювання та дії) [1];

- аксіологічність (прийняття цінностей, тобто норм, що регламентують управлінську діяльність та виступають як пізнавально-діюча система, яка виконує роль посередника між суспільною думкою щодо сучасних проблем управління освітнім закладом та діяльністю керівника освітнього закладу);

- реверсивність (постійне та різноманітне варіювання змісту й форми управлінської комунікації) [9, 12];

- інтерактивність (взаємодія керівника та підлеглих в конкретній професійній ситуації за допомогою вербальних і невербальних засобів мовного коду) [2, 326];

- ретивальність (синхронно-групове залучення учасників комунікації до процесу мовленнєвої взаємодії, передача колективних знань колективному адресату) [9, 13].

Основою формування комунікативних умінь на мезорівні постає оволодіння магістрами змістом навчальних курсів “Теорія та практика управління освітнім закладом”, “Менеджмент організації”, “Управління персоналом”, “Педагогічна майстерність керівника освітнього закладу”, “Психологія управління”, “Самоменеджмент керівника”, у межах яких здійснюється спостереження та аналіз реальних професійних ситуацій, моделювання управлінської діяльності, розв’язання психологічних завдань професійного спрямування, самоаналіз власних управлінських дій тощо.

Завдання формування комунікативних умінь на

мікрорівні вирішуються засобами включення кожного магістра у систему практичної професійної діяльності, основою якої є рефлексивність. Педагогічна рефлексія – це методологічна дія, яка дозволяє здійснити цикл управління: збирання інформації стосовно ситуації, що склалася, її оцінювання, вибір критеріїв оптимальності та обмежень, обґрунтування способу діяльності та його втілення. Вона спрямована на обґрунтування факторів, які впливають на ситуацію, суперечностей, що виникають під час дії факторів, визначенні на цьому підґрунті проблеми та способів її вирішення [4].

Саме протягом безвідривної педагогічної практики на керівних посадах в конкретних навчальних закладах майбутні менеджери освіти оволодівають вміннями, що гармонізують педагогічну комунікацію:

- 1) змістовими (здійснення комунікативної реалізації: досягнення згоди, взаєморозуміння суб’єктів);

- 2) формальними (створення умов для комунікативної організації: зближення, єднання суб’єктів, спільна організація та впорядкованість їхньої діяльності);

- 3) інтенційними (забезпечення комунікативної спрямованості: результативність, успішність, ефективна взаємодія суб’єктів).

Таким чином, формування комунікативних умінь майбутніх менеджерів освіти є багатоаспектною проблемою, що потребує наукового аналізу, методологічного обґрунтування та розробки його ефективної методики у контексті викладання кожної з фахових дисциплін та в межах комплексу педагогічних практик.

Висновки. Аналіз практики формування та розвитку комунікативної компетентності майбутніх менеджерів освіти у вищих навчальних закладах засвідчує недостатню увагу викладачів до вирішення зазначеної проблеми. У процесі викладання дисциплін нормативної частини освітньо-професійної програми підготовки фахівців завдання формування їх комунікативної компетентності як такої не ставиться взагалі; використання методів активного та інтерактивного навчання, у межах яких розвиваються комунікативні вміння, має епізодичний характер та більшою мірою залежний від особистої ініціативи викладача. Відсутні спеціалізовані предмети, що розвивають уміння і навички, необхідні для успішної професійної діяльності майбутнього керівника.

Проблему можна вирішити завдяки впровадженню в практику підготовки керівників навчальних закладів системи методів та прийомів, що сприяли б розвитку комунікативних умінь у

межах кожної навчальної дисципліни (ділові, рольові, імітаційні ігри, дискусії, методи активного навчання – “мозковий штурм”, “морський бій”, “інтелектуальний футбол” тощо). Широке впровадження таких методів дасть можливість створити модель майбутнього професійного середовища, в якому керівникові доведеться реалізувати свої комунікативні вміння.

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Наука. – 2008. – 110 с.

2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 360 с.

3. Гончар Т.І. Комунікативна компетентність: суть, структура, розвиток / Т.І. Гончар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.knukim.edu.ua/articles_gonchar.htm

4. Дмитренко Т.О. Концептуальні засади формування понятійного базису педагогіки / Т.О. Дмитренко,

К.В. Яресько // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. – Х., 2008. – Вип. 21. – С. 18–24.

5. Максименко С.Д. Технологія спілкування. Комунікативна компетентність учителя / С.Д. Максименко, М.М. Заброцький. – К.: Главник, 2005. – 112 с.

6. Петрушин С.В. Психологический тренинг в многочисленных группах от 40 до 100 человек / С.В.Петрушина. – М., 2000. – 256 с.

7. Прохорова О.Н. Реверсивность как средство концептуализации в разнотипных языках / О.Н. Прохорова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SND_2013/Philologia/4_127846.doc.htm

8. Сидоренко О.В. Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии / О.В. Сидоренко. – СПб.: Питер, 2006. – 207 с.

9. Щербинина Ю.В. Педагогический дискурс: мыслить – говорить – действовать. Учеб. пособие / Ю.В. Щербинина. – М.: Флинта. – 2010. – 440 с.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2013

“Молодість і зрілість сіли на лавку ...

Молодість сказала: “Ти як я зумійка ...?”

Зрілість відповідала: “Краса не вічна,

Навчися ділитися красою серцевої ...

Молодість, з насмішкою: “Що в тобі такого?”

Дім, сім'я, робота ... Нудні кайдани ... ?

Зрілість посміхалася, ніби молодшій доньці:

“Без кайданів сімейних люди – одинакі ...?”

Молодість твердила: “Все в мені прекрасно,

Молода, вільна, й гарна, ясно? ”

Зрілість відповідала: “Я тебе мудріша,

І з тобою, малятко, сперечатися не посмію ...

Подорослішавши, впізнаєш, щастя не в свободі,

Не в нічних гулянках, не в Паризькій моді ... ”

Молодість сміялася: “Дурниці все це,

Раз не в цьому щастя, значить щастя немає?”

Зрілість відповідала: “Ні, воно буває,

Якщо жити з коханим небо дозволяє,

Якщо сміх діточок чується з дому ...

Ти ще з щастям, крихта, незнайома ... ”

Молодість запитала: “Якщо правда це,

Що ж ночами плачеш і про що секрети? ”

“Я ночами плачу ... ” – зрілість говорила:

“Бо раніше це не цінувала ... ”

Ірина Самаріна-Лабіринт
поетеса “Молодість і зрілість”

